

1993

213

84-3

9-75

84-3

2-75

2/2

ԷՄԻԼ ՉՕԼԵ

№ 75

1/8

ԵՐԿՈՒ ՄԱՀ

20 03

ԹԻՓԼԻՍ

84-3

2-75

ԷՄԻԼ ԶՕԼԵ

uy

ԵՐԿՈՒ ՄԱՀ

1001
1464 2

2011

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Յա. Կ. Մարտիրոսյանցի. | Тип. К. Мартиросянца.

Орбедіановская ул., д. № 1/2.

1899

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Доволено цензурою. Тифлисъ, 15 Іюня 1899 года.

ԵՐԿՈՒ ՄԱՀ

I.

Իկին փրարը այրիացաւ
սրանից ութ ամիս առաջ.
նորա ամուսինը դատաւոր
էր: Արին պատկանում է բարձր բուր-
ժուազիային և երկու միլիոն կարողու-
թեան տէր է, ունի երեք որդի, ո-
րոնցից իւրաքանչիւրը ժառանգել է
հօրից հինգ հարիւր հազարական ֆրանկ: Խստա-
պահ, հպարտ և գոռոզ ընտանիքի այս երիտասարդ
ժառանգները հրաշքով էր ինչ էր, կեանքի մէջ
դուրս եկան անբաղդ, կասկածելի հակումներով ու
հաշակներով:

Երեքն էլ մի քանի տարում վատնեցին իրենց
գուքը: Մեծը՝ Զարը, որ շատ եռանդուն մեքենա-
գործ էր, բոլոր ունեցածը ծախսեց զանազան փոր-
ձերի վրայ: Միջնակը՝ Ժորժը բոլորը վատնեց կանանց

վրայ: Կրտսերին՝ Մորիսին քանդեց իւր ընկերը, որի հետ միասին ուզում էր թատրոն կառուցանել:

Այժմ երեքն էլ ընկել են մօր վզին, որ նրանց պահում և կերակրում է, միայն թոյլ չէ տալիս, որ խառնուին իւր գործերում և ամեն ինչ փականքի տակ է դնում: Այս ամբողջ գերդաստանը ապրում է Մարէում Տիւրին փողոցի վրայ: Տիկին ժիրարը 68 տարեկան է: Նա ունէր մի քանի թուլութիւններ, որոնք նրա պառաւութեան հետեւանքն էին. օրինակ նա պահանջում է իւր տանը վանական հանգարտութիւն և կարգապահութիւն. նա շատ ժլատ է, հաշում է շաքարի կտորները, զինու կիսատ շշերը իւր ձեռքով է փակում պահարանում: Ինքն էր տալիս որքան պէտք էր, թէ ամանեղէն և թէ սպիտակեղէն: Ինչ ասել կուզէ, որ որդիքը նրան սիրում են և մինչև անգամ անպայման լսում են ամեն բանում, չնայելով որ արդէն հասուն մարդիկ էին:

Բայց երբ պառաւը մենակ էր մնում որդոց հետ, իրեն վատ էր զգում. նա հոգի էր տալիս չը լինի թէ իրանից փող ուզեն: Ուստի այրին իւր դրամադուլը անշարժ կայքի վերածեց: Նա ունի Պարիզում երեք տուն և կալուածներ Վենսենում: Այդ թէև շատ հոգս էր պատճառում, բայց պառաւը հանգիստ էր, որ կարող է մի բան հնարել և մերժել տղաներին փող խնդրած դէպքում:

Բայց և այնպէս Չարլը, Ժորժը և Մորիսը կողպտում են տունը և տանում են ինչ որ կարող են:

Նոքա կռւում են, խլում են միմեանցից իրերը և միմեանց երեսով տալիս իրենց փող վատնելը: Նոքա լաւ գիտեն, որ մօր մահից յետոյ դարձեալ պէտք է հարստանան և միթէ այդ չէ պատճառը, որ նոքա ձեռքերը ծալած նստած սպասում են: Ճիշտ է, նոքա այդ մօրին բնաւ ոչինչ չեն խօսում, բայց շարունակ մտածում են ապագայ բաժանման մասին: Եթէ նոքա մի կերպ չհաշտուին, այն ժամանակ պէտք է բոլորը ծախել, իսկ այդ շատ էլ ձեռնտու չէ: Նոցա բանն ու գործը գոյքի այդ ապագայ բաժանումն էր, թէև առանց մի որ և է յետին միտումների, այլ միայն նորա համար, որ հարկաւոր է սկզբից նախատեսել: Նոքա բարի, ուրախ և ազնուասիրտ մարդիկ են և բոլորովին չեն ցանկանում մօր մահը: Մայրը արգելք չէր լինում նոցա ծրագրներին:

Նոքա միայն սպասում էին և ուրիշ ոչինչ:

Մի գեղեցիկ երեկոյ տիկին ժիրարը դուրս գալով ճաշից յետոյ, իրեն վատ զգաց: Որդիքը խորհուրդ են տալիս նրան պառկելու, իրենք են տանում իւր սենեակը, սիրով նայում հիւանդին և երբ պառաւը կարողանում է հաւատացնել նոցա, թէ լաւ է և դա մի հասարակ գլխացաւ էր, այն ժամանակ միայն յանձնում են նրան ազախնի խնամքին: Բայց առաւօտը պառաւի դրութիւնն արեւի վատացաւ և տնային բժիշկը անհանգստանալով հիւանդի մասին յայտնում է, որ նրա դրութիւնը վտանգաւոր է և

բժշկական համախորհուրդ պահանջում: Ահա ամբողջ շաբաթ է, որ հիւանդի անկողնի մօտ տեղի է ունենում մի կատարեալ դրամա: Տեսնելով, որ դատապարտուած է անկողնում պառկելու, հիւանդի առաջին հոգսն եղաւ, բերել տալ բոլոր բանալիները և բարձի տակ թաղցնել: Նա մինչև անգամ անկողնումն էլ ցանկանում է լիազօր տիրուհի լինել և պահպանել տունը կողոպուտից ու կործանումից: Այլի կնոջ սրտում առաջ է գալիս խուլ կուլ. սարսափն ու կասկածը հալ ու մաշ են անում նրան: Աչքը յառած անվստահ դիտում է մայրը որդոց ամեն մի քայլը, կարծես ուսումնասիրում է նոցա կամ վերելից ներշնչման սպասում, որպէս զի վճռէ, թէ երեքից որին կարելի է հաւատ ընծայել: Վերջապէս կարծես վճիռն ընդունուած է, նա կանչում է իւր մօտ ժորժին և շշնջում է ականջին:

—Ահա քեզ պահարանի բանալին, շաքար բեր, բայց տես կրկին փակիր և բանալին բեր տուր ինձ: Բայց միւս օրը նա այլ ևս հաւատ չէ ընծայում ժորժին և այնպիսի կասկածելի հայեացքով դիտում որդու իւրաքանչիւր քայլը, որ կարծես վախենում է՝ չը լինի թէ նա վառարանի վրայից որևէ բան թռցնէ: Նա կանչում է ձարլին, տալիս բանալին և շշնջում է. «Աղախնին հետդ տար, նրան ասա, որ վերցնի սաւանը»: Հիւանդի քաշած բոլոր ֆիզիքական տանջանքները՝ ոչինչ են, համեմատած այն սարսափելի բարոյական չարճարանքների հետ,

որ նա անկարող է այլ ևս կառավարել տնային գործերը: Պառաւն ակամայ յիշում է իւր որդոց ծուլութիւնը, ազահութիւնը, յիմարութիւնը և փող վատնելը: Նա արդէն վաղուց է, որ այլ ևս չէ յարգում իւր զաւակներին, որոնցից ոչ մէկը չիրականացրեց նորա յոյսերը և որոնք միշտ նրան տանջում էին իրենց շռայլութեամբ: Միայն մայրական սէրն է, որ ամեն ինչ ներում է: Նորա խղճալի և աղերսալի հայեացքը, կարծես խնդրում է նոցա, որ խնայեն իրեն և թողնեն հանգիստ մեռնել, չտեսնել, թէ ինչպէս նոքա կսկսեն միմեանց ձեռքից յափշտակել և բաժանել նորա գոյքը. այսպիսի բաժանումն, նրա աչքի առաջ, նրա մահամերձ ազահութեան համար անտանելի տանջանք կը լինէր: Բայց և այնպէս ձարլը, ժորժը և Մորիսը շատ բարի և ուշադիր են դէպի իրենց մայրը: Նոքա միմեանց խօսք են տուել հերթով խնամել հիւանդին: Նոքա հոգատար են շատ մանրակրկիտ բաներում անգամ և բոլոր հոգսերն ապացոյց են իրենց միայն դէպի մօրը տածած սիրոյ:

Բայց և այնպէս նոքա գալիս են հիւանդի սենեակը, անհոգ դէմքով, ծխախոտները բերանին, «ասէկօսէների» պաշարով. այդ բոլորը պառաւի ինքնասիրութիւնը չարաչար վիրաւորում էր, մտածել տալով, որ նա ոչ մի արժէք չունի որդոց աչքում, մինչև անգամ իւր վերջին րոպէներում: Պառաւի ուժերը քանի ջլատուում էին, այնքան նրա ան-

բժշկական համախորհուրդ պահանջում: Ահա ամբողջ շաբաթ է, որ հիւանդի անկողնի մօտ տեղի է ունենում մի կատարեալ դրամա: Տեսնելով, որ դատապարտուած է անկողնում պառկելու, հիւանդի առաջին հոգսն եղաւ, բերել տալ բոլոր բանալիները և բարձի տակ թաղցնել: Նա մինչև անգամ անկողնումն էլ ցանկանում է լիազօր տիրուհի լինել և պահպանել տունը կողոպուտից ու կործանումից: Այլի կնոջ սրտում առաջ է գալիս խուլ կոխ. սարսափն ու կասկածը հալ ու մաշ են անում նրան: Աչքը յառած անվստահ դիտում է մայրը որդոց ամեն մի քայլը, կարծես ուսումնասիրում է նոցա կամ վերեւից ներշնչման սպասում, որպէս զի վճռ է, թէ երեքից որին կարելի է հաւատ ընծայել: Վերջապէս կարծես վճիռն ընդունուած է, նա կանչում է իւր մօտ ժորժին և շշնջում է ականջին:

—Ահա քեզ պահարանի բանալին, շաքար բեր, բայց տես կրկին փակիր և բանալին բեր տուր ինձ: Բայց միւս օրը նա այլ ևս հաւատ չէ ընծայում ժորժին և այնպիսի կասկածելի հայեացքով դիտում որդու իւրաքանչիւր քայլը, որ կարծես վախենում է՝ չը լինի թէ նա վառարանի վրայից որևէ բան թռցնէ: Նա կանչում է ձարլին, տալիս բանալին և շշնջում է. «Աղախնին հետդ տար, նրան ասա, որ վերցնի սաւանը»: Հիւանդի քաշած բոլոր ֆիզիքական տանջանքները՝ ոչինչ են, համեմատած այն սարսափելի բարոյական չարճարանքների հետ,

որ նա անկարող է այլ ևս կառավարել տնային գործերը: Պառաւն ակամայ յիշում է իւր որդոց ծուլութիւնը, ազահութիւնը, յիմարութիւնը և փող վատնելը: Նա արդէն վաղուց է, որ այլ ևս չէ յարգում իւր զաւակներին, որոնցից ոչ մէկը չիրականացրեց նորա յոյսերը և որոնք միշտ նրան տանջում էին իրենց շռայլութեամբ: Միայն մայրական սէրն է, որ ամեն ինչ ներում է: Նորա խղճալի և աղերսալի հայեացքը, կարծես խնդրում է նոցա, որ խնայեն իրեն և թողնեն հանգիստ մեռնել, չտեսնել, թէ ինչպէս նոքա կսկսեն միմեանց ձեռքից յափշտակել և բաժանել նորա գոյքը. այսպիսի բաժանումն, նրա աչքի առաջ, նրա մահամերձ ազահութեան համար անտանելի տանջանք կը լինէր: Բայց և այնպէս ձարլը, ժորժը և Մորիսը շատ բարի և ուշադիր են դէպի իրենց մայրը: Նոքա միմեանց խօսք են տուել հերթով խնամել հիւանդին: Նոքա հոգատար են շատ մանրակրկիտ բաներում անգամ և բոլոր հոգսերն ապացոյց են իրենց միայն դէպի մօրը տածած սիրոյ:

Բայց և այնպէս նոքա գալիս են հիւանդի սենեակը, անհոգ դէմքով, ծխախոտները բերանին, «ասէկօսէների» պաշարով. այդ բոլորը պառաւի ինքնասիրութիւնը չարաչար վերաւորում էր, մտածել տալով, որ նա ոչ մի արժէք չունի որդոց աչքում, մինչև անգամ իւր վերջին րոպէներում: Պառաւի ուժերը քանի ջլատում էին, այնքան նրա ան-

վատահուժիւնը պարզ էր կացուցանում իւր և որդոց մէջ անհաճելի դրութիւնն: Եթէ մինչև անգամ նոքա չմտածէին յառաջիկայ ժառանգութեան մասին, նորա մինչև վերջին շունչը գոյքի պաշտպանելու ցանկութիւնը առիթ էր տալիս որդոց միշտ մտածել բաժանման մասին: Տիկինը հետևում է նոցա այնպիսի անվստահ ու կասկածելի աչքերով, որ նոքա ակամայ երես են դարձնում. նորան թւում է, թէ որդիքը անհամբեր սպասում են նրա շնչառութեան վերջին վայրկեանին: Եւ իրօք նոքա սկսում են մտածել այդ մասին, որովհետև պառաւն ինքն էր տեղիք տալիս այդ մասին իւր համր, աղերսական և մի տեսակ հարցական հայեացքով: Նա ինքն է դարգացնում նոցա մէջ ազատութեան սաղմը:

Երբ նա նկատում է, որ նոցանից մէկը տխուր է կամ միտք է անում, կանչում է իւր մօտ.

— Արի՛ այստեղ... ինչի՛ մասին ես մտածում:

— Հէնց այնպէս, ոչինչ, մայրիկ:

Բայց հիւանդի սուր հայեացքից չի վրիպում, որ որդին ցնցւում է այս հարցից և նա ասում է գլուխը շարժելով.

— Տղայք, իմ մասին շատ էք հոգս քաշում, բայց հանգիստ, միամիտ կացէք, շուտով ամեն ինչ կը վերջանայ:

Որդիքը չոքում են մօր առաջ երդւում, որ սիրում են նրան և հաւատացնում, որ կը փրկեն տկա-

րութիւնից. ինչ էլ որ լինի: Բայց հիւանդը յամառաբար կրկնում է և ասում. «ո՛չ, ո՛չ» և առաջուանից աւելի կասկածոտ է դառնում: Ինչ սարսափելի ճգնաժամ—կռիւ մահուան հետ, կռիւ, որ թունաւորուած է արծաթասիրութեան ու ժլատութեան ոգով:

Հիւանդութիւնը տևում է երեք շաբաթ: Արդէն հինգ բժշկական խորհուրդ է եղել, հրաւիրւում են բոլոր նշանաւոր բժիշկները: Աղախինն օգնում է ժիրարի որդոց հիւանդին ինամելիս. բայց չնայելով նոցա բոլոր ջանքերին՝ սենեակում արդէն նկատելի է անկարգութիւն: Առողջանալու ոչ մի յոյս չկայ և բժիշկը յայտնեց, որ ժամէ ժամ պէտք է սպասել մահուան:

Մի առաւօտ, նրա որդիքը կարծելով թէ հիւանդը քնած է, սկսում են խօսակցել պատուհանի մօտ, յառաջիկայ անսպասելի դժուարութեանց մասին: Այդ յուլիսի 15-ն էր, այն օրը, երբ նոցա մայրը սպասում է իր տնկեցներից սենեակների վարձը, որ սովորութիւն ունէր ինքն անձամբ կատարելու. այդ բանը որդոց մեծ դժուարութեանց մէջ է ձգում, որովհետև նոքա չը գիտեն ինչպէս անեն, որ ստանան այդ փողերը: Պաշտպանները արդէն սպասում են պատուէրներին:

Հասկանալի է, որ այդպիսի դրութեան մէջ, որի մէջ էր հիւանդը, չարժէր մինչև անգամ խօսել նորա հետ գործերի մասին, իսկ նորա մահից

յետոյ, այդ փողերը կը հարկաւորին անձնական ծախսերի համար:

— Լսեցէք, ինչ եմ ասում, — սկսում է Ջարլը կիսաձայն: Եթէ ցանկանում էք, ես կը գնամ տրեկեցները մօտ... նոքա կը մտնեն մեր դրութիւնը և համոզուած եմ, որ չեն մերժիլ վճարելու տան վարձը:

Բայց ինչպէս երևում էր այդպիսի առաջարկութիւնը հաճելի չէր ժորժին և Մորիսին: Արդէն մի քանի ժամանակ է, որ նոքա սկսել են դէպի իրար կասկածանքով վերաբերուել:

— Մենք կարող էինք միասին գնալ — ասում է ժորժը. մեզ երեքիս էլ է փող հարկաւոր:

— Բայց չէ՞ որ ես ձեզ էլ կը տամ... Միթէ կասկածում էք, որ փողերը կառնեն, կը փախչեն:

— Ի հարկէ ոչ. բայց և այնպէս էլ լաւ կը լինի, որ միասին գնանք. բանը լաւ կը գնայ:

Եւ նոքա ձգում են միմեանց վրայ անվստահ հայեացքներ, որոնց մէջ բորբոքում է ապագայ բաժանման նախանձն ու ատելութիւնն: Փառանգութիւնը մօտ է և իւրաքանչիւրն աշխատում է ճանկել մեծ թիքան: Ջարլն այն ատիճանի է ոգևորւում, որ մոռանալով նախազգուշութիւնը սկսում է բարձրաձայն խօսել, իբրև թէ պատասխանում է իւր եղբայրների գաղտնի մտքերին.

— Լսեցէք, լաւ կանենք, որ բոլոր ինչ վաճառենք. թէ որ այժմ վիճում ենք, ապա ուրեմն յետոյ իրար միս պիտի ուտենք:

Այդ րոպէին ինչ որ մի տարօրինակ ձայն, որ ոչ խումփոց էր և ոչ հառաչ ստիպում է նոցա շուռ գալ. նոքա տեսնում են, որ իրանց մայրը, մեռելանման գունաթափ, բարձրացել է անկողնի վրայ և ամբողջ մարմնով ցնցուելով նայում է նոցա մօլոր հայեացքով: Նա բոլորը լսում էր և խանդաղատանդ կարկառում է իւր չորացած ձեռքերը, սարսափահար կրկնելով.

— Զաւակներս... զաւակներս:

Նա ընկնում է բարձի վրայ, ձգւում և մեռնում այն սարսափելի համոզմունքով, որ որդիքը ուզում են նրան կողոպտել:

Որդիքը սարսափից կարկամած ծունկ են չոքում նորա անկողնի առաջ, համբուրում են մեռածի ձեռքերը և հառաչելով փակում են նորա աչքերը: Այդ րոպէին նոքա լիշում են իրենց մանկութիւնը. նոցա զբաղեցնում է միայն մի միտք, այն է որ կորցրին մօրը: Եւ այս մահը, իբրև նախատինք, կը ծանրանայ նոցա խղճի վրայ: Աղախինը կարգի է բերում և հագցնում ննջեցեալին: Կանչում են միանձնուհուն ննջեցեալի վրայ սաղմոս կարդալու: Այդ ժամանակ որդիք ամբողջ օրերը անց են կացնում կառքի մէջ: Ո՛րքան հոգսեր ունին նոքա — հարկաւոր է պատրաստել յայտարարութիւններ, պատուիրել հրաւիրատուներ, թաղման հանդիսի համար կարգադրութիւններ անել:

Գիշերները նոքա դիակի մօտ հսկում են հեր-

Թով, միանձնուհու հետ: Ննջեցեալը պառկեցրած է իւր սենեակում: Վարազդուները ցած են թողած: Հանգուցեալի խաչած ձեռքերում դրուած է արծաթեայ խաչ, գլխի կողմը վառվում է մոմ, ոտքերի մօտ մի աման սուրբ ջուր սրսկիչով: Լոյսը բացուելուն պէս վերջանում է և նոցա զիշերային հսկումն և միանձնուհին խնդրում է մի բաժակ տաք կաթ, որովհետև իրեն վատ է զգում:

Յուզարկաւորութիւնից մի ժամ առաջ դուռն ու սանդուղքը լի են ժողովրդով: Գուները ծածկուած են արծաթապատ սև մահուդով: Սենեակի խորքում, կարծես մատուռում, սարքած է դիասեղանը ծածկուած պսակներով և ծաղկէ փնջերով, իսկ նրա վրայ զետեղուած է դազաղը, որի շուրջը վառվում են մոմեր: Իւրաքանչիւր ներս եկող վերցնում է դազաղի ոտքերի մօտ դրած սուրբ ջրով ամանից սրբսկիչը և սրսկում դիակը:

Ժամը տասն և մէկին սկսում է յուղարկաւորութեան հանդէսը: Որդիքը գնում են դազաղի յետեւից, նրանց հետևում են քաղաքային պաշտօնեաներից մի քանիսը, մի քանի հոգի յայտնի կապիտալիստներից, արդիւնագործներից և բարձր բուրժուազիան. բոլորը գնում են դանդաղ քայլերով, աչքի տակով նայելով մայթերի վերայ կանգնած հանդիսատեսներին: Հանդիսի յետեւից գալիս են տասն և երկու կառք: Կառքերը մեծ տպաւորութիւն են թողնում ամբողջ թաղի բնակիչների վրայ:

Հանդիսականները ցաւում են ջարլի, ժորժի և Մորիսին, որոնք կատարեալ սգազգեաց, գլուխները խոնարհեցրած, արցունքից ուռած ու կարմրած աչքերով հետևում են դազաղին. բոլորն այն կարծիքն են յայտնում, որ նոքա ոչինչ չեն խնայել և ըստ պատշաճին են թաղում իրանց մօրը:

Վերցրած են երրորդ կարգի դիակառք. թաղման ծախսը կը լինի մի քանի հազար ֆրանկ:

Մի ինչ որ ծերունի նոտար, խորամանկ ժպիտով նկատում է.

— Եթէ թաղման հանգէսն ինքը տիկին Փիրարը կատարէր, կը բաւականանար միայն վեց կառքով:

Եկեղեցու դռները պատած են սգոյ շորերով. ներսը նուագում է երգեհոնը, ծխատէր քահանան թողութիւն է տալիս մեղքերին: Ներկայ եղողները պտտում են դազաղի շուրջը և դուրս են գալիս եկեղեցուց, հրաժեշտ տալով մուտքի մօտ շարուած ննջեցեալի որդոց, որոնք համարեա ամբողջ տասն ըոպէ, շրթունքները կրկնով և արցունքները զրսպելով սեղմում են աջ ու ձախ իրենց մեկնած ձեռքերը, մինչև անգամ չնայելով թէ ում ձեռքն են սեղմում:

Երեքը միասին թեթեացած ազատ շունչ են քաշում, երբ վերջապէս եկեղեցին դատարկում է և յուղարկաւորութեան հանգէսը նորից առաջ է ընթանում, զիմելով դէպի գերեզմանատուն: Փիրարների

տոհմական գերեզմանատուներ գտնուում էր Պէր-Լա-
շէզ գերեզմանատանը:

Դազադին մի քանիսը ուղեկցում են ոտքով,
մի քանիսը տեղաւորւում են կառքերում: Տխուր
Հանդէսը կտրոււմ է Բաստիլիայի հրապարակը և
դիմում է դէպի Լարոկէտ փողոցը:

Անցորդները վերցնում են գլխարկները: Այս
բազմամարդ թաղի բանուորները հետաքրքրութեամբ
դիտում են հարուստ յուղարկաւորութիւնը, շարու-
նակելով ուտել երկու կտոր հացի մէջ դրած եր-
շիկը, որով նոքա սովորութիւն ունին առաւօտները
նախաճաշելու:

Հասնելով գերեզմանատուն, Հանդէսը մոռտքի
մօտ ծռւում է ու կանգնում մի փոքրիկ գոթական
ճաշակով շինուած մատուռի առաջ, որի դրան ճակա-
տին սև տառերով փորուած է «Փիրարների գերդաս-
տան», երկաթեայ դռները բոլորովին բաց են և
ներսը երևում է մի ջահ վառած մոմերով: Մատու-
ռին կից նոյն ճաշակով կանգնած են զանազան ար-
ձաններ, կաղմելով աջ ու ձախ ամբողջ փողոցներ,
կարծես մի ահագին կահ-կարասիքի խանութ լինի
համաչափ կարգով դարսած հէնց նոր պատրաստած,
պահարաններով, արկղներով և կրողներով: Ներկայ
եղողները գուարճանում են դիտելով շրջապատող յու-
շարճանները կամ զով տեղեր են փնտռում մօտակա
ծառուղիներում: Մի ինչ որ տիկին հիանում է գերեզ-

մանաքարերից մէկի վրայ փթթող վարդի թփով, որ
ներկայացնում էր մի անուշաբույր փունջ:

Այդ միջոցին դազադը իջնցնում են դամբա-
րանը: Քահանան կարդում է վերջին աղօթքները,
մի քիչ հեռու սպասում են գերեզմանափորերը կա-
պոյտ բլուզներով: Որդիքը հառաչում են աչք չհե-
ռացնելով դամբարանից և մտածում, որ կը գալ
ժամանակ, երբ իրենք էլ կը հանգչին այդ սառը
հողում: Բարեկամները հեռացնում են նոցա շիրի-
մից՝ երբ մօտենում են գերեզմանափորերը:

Երկու օրից յետոյ ձարլը, փորժը և Մորիսը
հաւաքուելով իրենց մօր հաւատարմատար ծեր նօ-
տարի մօտ, կատաղաբար վիճում են և կռւում մի-
մեանց հետ: Նոքա ինչպէս երդուեալ թշնամիներ,
փրփրալից բերանով յարձակում են իրար վրայ:

Անպայման օգուտ է, որ նոքա սպասեն և
չշտապեն բաժանել և ծախել գոյքը, բայց նոքա մի-
մեանց լաւ են ճանաչում և թշնամաբար իրար ե-
րեսով տալիս դառն ճշմարտութիւնները: Ձարլը բո-
լորը կը ծախսի իւր գիւտերի վրայ: Փորժը հէնց որ
կոնծեց, ամեն ինչ կը վատնի կանանց վրայ: Իսկ
Մորիսն էլ չի վարանի թէ իւր և թէ ուրիշի գոյ-
քը վատնելը որ և է ձեռնարկութեան մէջ: Ծերունի
նօտարը աշխատում է մի կերպ հաշտեցնել նոցա:

Նոքա կատաղաբար բաժանւում են միմեանց
դատի ենթարկելու սպառնալիքներով: Նոցանից ամեն
մէկում կենդանանում է հանգուցեալը, իւր ամբողջ

աղահունքեամբ, ժլատութեամբ և երկիւղով՝ չը լինի
թէ կողքնի իւր կոպէկները: Եթէ մարդու վերջին
ըրպէսները թունաւորուած են արծաթասիրութեամբ,
նորա մահը ծնում է չարիք և նորա դադարի շուրջը
եռում է թշնամութիւն: ամ հասարակական շէջ զին

մէջ գէա ամ հասարակ շէջ զին
յար զին զին հասարակ շէջ զին
գոտա զին հասարակ շէջ զին
դիմէ արտ ամ հասարակ շէջ զին
դիմէ արտ ամ հասարակ շէջ զին

ամ հասարակ շէջ զին
դիմէ արտ ամ հասարակ շէջ զին
դիմէ արտ ամ հասարակ շէջ զին
դիմէ արտ ամ հասարակ շէջ զին

դիմէ արտ ամ հասարակ շէջ զին
դիմէ արտ ամ հասարակ շէջ զին
դիմէ արտ ամ հասարակ շէջ զին
դիմէ արտ ամ հասարակ շէջ զին

դիմէ արտ ամ հասարակ շէջ զին
դիմէ արտ ամ հասարակ շէջ զին
դիմէ արտ ամ հասարակ շէջ զին
դիմէ արտ ամ հասարակ շէջ զին

II.

1001
1464

ասաւ ցուրտ յունվարը: Մորի-
տները սաստիկ նեղ դու-
թեան մէջ են. ոչ գործ ու-
նեն, ոչ հաց և ոչ էլ վա-
ռարանը վառելու փայտ:
Մորիսին քարտաշ էր, իսկ
կինը լուացարար: Նոքա
ապրում են Բատինիոլում
Վարդու փողոցի վրայ, ամբողջ թաղը վարակող
կեղտոտ տանը: Նոքա պատասպարոււմ են հինգե-
րորդ չարկում, հէնց տանիքի տակը, որի առաստա-
ղից ջուրը աղբիւրի նման թափոււմ է դէպի ներս:
Այդ բոլարը ոչինչ, եթէ նոցա չանհանգստացնէր իրենց
10 տարեկան փոքրիկ որդին, որին պէտք էր կե-
րակել, պահել պահպանել: Երեխան մանկութիւնից
թուլակազմ լինելով, յաճախ հիւանդանում է ամեն
մի չնչին պատճառից: Երբ նորան ուղարկում էին

ուսումնարան, նա այնպիսի եռանդով էր պարագլում, որ միշտ տկարանում էր: Սա մի խոհեմ և սիրելի տղայ էր: Երբ տանը պատահամբ երեխային կերակրելու հաց չէր լինում՝ ծնողները լաց էին լինում, խղճալով նրան: Նոքա երկիւղ են կրում երեխայի համար, որովհետեւ այդ հակառուղջ տանը երեխաները ճանճերի նման են մեռնում:

Փողոցներում սառույց են կոտորում և հաւաքում: Մորիսոն մի կերպ աշխատանք է գտնում իրեն համար: Նա ամբողջ օրը աշխատում է սառցահատով և երեկոյան տուն է բերում 40 սու: Սրանով կարելի է մի կերպ ապրել, մինչև շինութեանց վերանորոգութիւնների սկսւիլը:

Մի երեկոյ Մորիսոն տուն վերադառնալով, ձարլօին գտնում է անկողնում: Տղան հիւանդացել է, իսկ մայրը չի իմանում ինչն է ցաւում: Նա ուղարկեց ձարլօին հին շոր ծախող իւր մօրաքրոջ մօտ, իմանալու, թէ չունի արդեօք երեխայի համար տաք շոր: Նա շատ է մըսում բամբակէ բլուզով: Բայց հակառակի պէս մօրաքրոյրը չունէր երեխային համար տաք շոր և խեղճ տղան վերադարձաւ այնպէս մըսած, որ ամբողջ մարմնով դողում էր ու կարծես հարբած լինէր: Այժմ էլ ամբողջ մարմնով այլուում է. զառանցման մէջ երգում է, խնդում և իբր թէ գնդակ է խաղում երեխաների հետ:

Մայրը պատուհանը ծածկեց հին թաշկինակով, որպէս զի կոտրած ապակուց քամի չփչի: Վերևի

երկու ապակիներից երևում էր մռայլ և գորշագոյն երկինքը: Աղքատութեան հոտ էր փչում ամեն անկիւնից. պահարանի արկղերը դատարկ են, բոլոր սպիտակեղէնը գրաւ է դրուած: Ծախուած են մինչև անգամ սեղանն ու աթոռները:

Երբ ձարլօն առողջ էր լինում, պառկում էր յատակի վրայ, իսկ այժմ նորան պառկեցրին անկողին: Բայց անկողնումն էլ այնքան յարմար չէր պառկել, որովհետեւ միջի բուրդը գրուանքաներով վաճառում էին հին շորեր առնողին, գրուանքան չօրս կամ հինգ սուով: Երբ ձարլօն հիւանդացաւ, Մորիսոնները սկսան պառկել խոտի վտիտ մահճի վրայ որդու փոխարէն, որի վերայ շունն անգամ լայեղ չէր անի քնելու:

Նոքա պառկած են և նայելով անկողնում շուռ ու մուռ եկող որդուն՝ չեն հասկանում, թէ ինչ է պատահել նորան: Աստուած ոչ անի, չը լինի թէ թունաւոր կենդանի կծած լինի, կամ թէ մէկը խմիչքով թունաւորել: Նոցա սենեակն է մտնում հարեան պառաւ Բոննէն և նայելով հիւանդին ասում, որ նա տենդ ունի: Պառաւը գիտէ այդ հիւանդութիւնը, այդ իսկ հիւանդութիւնից մեռաւ և իւր մարդը:

Մայրը լսելով այս տխուր լուրը՝ գրկում է երեխային և արտասում, իսկ հայրը գլուխը կորցրած վազում է բժշկի մօտ: Մի քիչ ժամանակից յետոյ նա վերադառնում է մի բարձրահասակ և յարգելի

պարոնի հետ: Նա լուռ ու մունջ ~~թխթխկոտում է~~
և լսում հիւանդին:

Տիկին Բոննէն վազում է իւր տանից մատիտ
և թուղթ բերում բժշկին դեղատոմսի համար: Վեր-
ջապէս բժիշկը առաջուայ պէս լուռ ու մունջ պատ-
րաստում է դուրս գնալ:

— Ի՞նչն է ցաւում, պարոն, հարցնում է մայրն
ընդհատուղ և կերկերուն ձայնով:

— Թոքախտ — պատասխանում է բժիշկը ա-
ռանց երկարացնելու, չետոյ ինքն է հարցնում:

— Դուք զիմե՞լ էք բարեգործական ընկերու-
թեան:

— Այ, պարոն, մենք միշտ լաւ էինք ապրում,
միայն ներկայ ձմեռը մեզ այս օրը ձգեց:

— Յաւալի է, շատ ցաւալի — մըթմըթում է
բժիշկը խոստանալով դարձեալ այցելել:

Տիկին Բոննէն դեղի համար փող է տալիս 20
սու: Իւր 40 սուով Մորիսոն առնում է երկու ֆունտ
միս, քիչ ածուխ և մոմ և այս առաջին զիշերն
անցնում է շատ լաւ: Սենեակում վառւում է վա-
ռարանը և հիւանդը տաքանալով կարծես քնում է:
Գոնէ դառանցանքը դադարում է:

Նա անշարժ պառկած է. թէև երեխայի ձեռ-
քերը կրակի պէս այրւում են, այնուամենայնիւ
ճնողները հանգստանում են, տեսնելով, որ նա քնեց:

Բայց միւս առաւօտ, երբ բժիշկը լուռ և անբա-
ւական դէմքով, զլուխը օրօրելով գիտում է, ծնողնե-

րին աւելի անհանգստութիւն ու երկիւղ է տիրում:

Հինգ օր շարունակ հիւանդի դրութիւնը ան-
փոփոխ մնաց: Զարլօն նիրհում է ամբողջ օրերով.
նիւթական կարիքը աւելի և աւելի է ներս թափան-
ցում սենեակը պատուհանի ճեղքերից ներս փչող
քամու նման: Երկրորդ օրն և եթ տիկին Մորիսոն
ծախեց վերջին շապիկը, երրորդ օրը դարձեալ հանեց
հիւանդի անկողնից մի քանի ֆունտ բուրդ, դեղա-
տան պարտքը վճարելու համար:

Այժմ վաճառելու այլ ևս ոչինչ չէր մնացել:

Մորիսոն շարունակում է իւր աշխատանքին
գնալ և առաջուայ նման սառույց է կոտրտում,
բայց այժմ նորա աշխատածը չէ բաւականացնում:
Այս սարսափելի սառնամանիքը կարող է սպանել
Զարլօն և Մորիսոն աղաչում է Աստծուն, որ շու-
տով տաք օրեր անի, իսկ միևնոյն ժամանակ սար-
սափով մտածում է, թէ ի՞նչ պէտք է անի, երբ տաք
օրերն ընկնեն և նա զրկուի իւր միակ աշխատանքի
աղբիւրից:

Առաւօտները աշխատանքի գնալիս, նա ուրա-
խանում է տեսնելով ցրտից սպիտակած փողոցները,
բայց մտաբերելով մեռնող որդուն ջերմաջերմ աղօթք
է անում, որ Աստուած շուտ ուղարկէ ջերմութիւն
և պայծառ արև, որոնք գուցէ ազատեն իւր որդուն
մահուան ճիրաններից: Ո՛հ, ինչո՞ւ նոքա առաջուց
չմտածեցին բարեգործական ընկերութեան մասին.
նոքա պէտք է անպատճառ գրուած լինէին և այժմ

կունենային զուցէ ձրի բժիշկ և անհրաժեշտ դե-
ղորայք:

Այդ օրերը կինը գնացել էր բարեգործական
ընկերութեան գրասենեակը. այնտեղ նրան պատաս-
խան տուին, թէ այնքան խնդիրներ են հաւաքուել,
որ պէտք է մի փոքր սպասել: Ելի լաւ էր, որ նը-
րան ձեռնունայն չէին արձակել: Մի ինչ որ բարե-
գործ տիկին նուիրել էր նրան հինգ ֆրանկ, բայց
երբ այդ փողերն էլ վերջացան, դարձեալ ընկան
անելանելի դրութեան մէջ:

Հինգերորդ օրը Մորիսոն բերեց իւր վաստակած
վերջին 40 սուն: Տաք եղանակներն սկսան և նրան
արձակեցին գործից: Ծայրայեղ դրութեան մէջ հն:
Փայտ չկայ վարելու, հաց չկայ ուտելու, փող չկայ
գեղեր գնելու: Սենեակն այն ատոիճան խոնաւ է,
որ պատերից ջուր է կաթում: Ծնողները նստան
իրենց երեխայի մօտ, ցրտից ատամները կափկափե-
լով, ականջ են դնում հիւանդի խռնոցին ու ծանր
շնչառութեան:

Տիկին Բոննէն այլ ևս չի գալիս նոցա տուն,
այս տխուր պատկերը խիստ ազդում է նորա ջղե-
րին: Տնկեցներն աշխատում են շտապով անցնել
դրան մօտով: Երբեմն դժբաղդութիւնը յաղթում է
անբաղդ մօրը. նա արտասուելով սկսում է քնքշա-
բար համբուրել և փայփայել իւր մանկան, կարծելով,
որ դրանով կարող է օգնել: Սրտաբեկ հայրը, պա-
տուհանից կախած թաշկինակի ծայրը լետ քաշելով՝

ամբողջ ժամերով կանգնած մռայլ նայում է սևա-
ցած փողոցներին, տանիքից թափուղ ջրերին և
ամենուրեք վազող առուակներին: Այժմ երանի՜ թէ
առողջանար Ջարլօն...

Մի առաւօտ բժիշկը յայտնում է, որ այլ ևս
չի այցելի, որովհետեւ առողջանալու ոչ մի յոյս չկայ:

— Այս անիճեալ խոնառութիւնիցն է բոլորը,
ասում է բժիշկը:

Մինչ այս մինչ այն, Մորիսոն կրկին գնում է
բարեգործական ընկերութեան գրասենեակը օգնու-
թիւն խնդրելու: Նորան խոստանում են, և ահա խեղ-
ճերը սպասում են և սպասում: Տէր Ատուանձ, ինչ
քաջասիրտի օր է: Սենեակը ցուրտ և մութ, մի ան-
կիւնում անձրեւը հեղեղի նման է կաթում, այնպէս
որ հարկ եղաւ անկիւնում դուռը դնելու: Ամբողջ օրը
ոչինչ չէին կերել, երեխան էլ երէկ խմել էր գոնա-
պանի բերած մի բաժակ զարէ ապուր: Մորիսոն
անշարժ նստած է սեղանի մօտ, գլուխը ձեռքերն
առած. նորա գլուխը պտոյտ է գալիս, ականջները
խշխշում...

Նորա կինը դրան ամէն մի շփլթոցին վեր է
թռչում. նա շարունակ խոստացած օգնութեան յոյ-
սով էր ապրում: Ժամը վեցն է, բայց ոչ ոք չէ գա-
լիս. սենեակում կամաց կամաց տիրում է մութը:
Յանկարծ տիրող խաւարի մէջ լսվում է Ջարլօի ձայնը.

— Մայրի՜կ... մայրի՜կ...

Մայրը վազում է դէպի նա և լսում է բարձր

խռպոտ շնչառութիւն. բայց ահա ձայնը կարկամում է: Մթութեան մէջ նրան թւում է, թէ երեսնան պառկած է գլուխը տարօրինակ յետ գցած. նա խելագարի պէս սկսում է ճշալ.

— Զրնգ, շուտով ճրնգ. Զարլօ ինչ պատահեց քեզ, պատասխանիր, մի բան ասա գոնէ:

Զրազ չկայ. վերցնում է լուցիին, ուզում է վառել, բայց չէ կարողանում. ձեռքերը դողդողում են ու լուցիկները կոտրւում: Նա այն ժամանակ դողդոջուն ձեռքերով շոշափում է երեխայի գլուխը և բարձրաձայն հեկեկում.

— Տէր Աստուած, նա մեռաւ. Մորիսո, նա մեռաւ: Հայրը կարծես խոր քնից զարթնելով, բարձրացնում է գլուխը և ոչինչ չնշմարելով մթութեան մէջ, ասում է.

— Մեռաւ... դէհ ինչ անենք... գուցէ հէնց լաւն էլ այդ է:

Մայրն սկսում է բարձր ձայնով հեկեկալ. նրա հեկեկոցի վրայ զալիս է տիկին Բոննէն ճրագը ձեռին: Կանայք սկսում են անկողինը կարգի բերել և փաթաթել շորերում Զարլօին: Այդ միջոցին բաղնիքում են դուռը, հասնում է խոստացած օգնութիւնը. բարեգործական ընկերութիւնից նրանց ուղարկել են 10 ֆրանկ:

Մորիսոն դառնապէս ծիծաղում է. բարեգործական ընկերութիւնը միշտ այսպէս ժամանակին է հասցնում իւր օգնութիւնը:

Խղճալի, փետուրի նման թեթեւ, նիհար, փոքրիկ դիակը դրուած է ահագին մահճակալի վրայ, որպէս սառած ճնճղուկ:

Տիկին Բոննէն սկսում է առաջուայ նման օգնել տնային գործերում: Իզուր տեղը քաղցից չպէտք է հօ մեռնել, միւլենոյնն է Զարլօն էլ յարութիւն չի առնի, և նա առաջարկում է իւր ծառայութիւնը՝ հաց, միս ու մոմ գնելու համար: Մորիսոները համաձայնում են: Տիկին Բոննէն վերագառնում է գնած իրերով. նոցա առաջն է դնում տաք տաք երշիկներ: Մորիսոները ազահաբար վրայ են պրծնում և յագեցնում իրենց քաղցը, հէնց այստեղ որդու դեռ չսառած դիակի մօտ, որի գունաթափ դէմքը, մթութեան մէջ նշմարւում է, իբրեւ մի սպիտակ բիծ: Վառարանը վառված է. Մորիսոները կշտացան, տաքացան և զուարթացան: Երբեմն մօր աչքերից արցունքի խոշոր կաթիլներ են գլորւում:

— Ո՛հ, Զարլօն ինչպէս կրտաքանար և ինչպէս կուտէր այս տաք-տաք երշիկները...

Տիկին Բոննէն մնում է ննջեցեալի մօտ և գիշերուայ ժամը մէկին, երբ Մորիսոն վերջապէս քրնում է, գլուխը յենելով մահճակալի ոտներին, կանայք սկսում են իրանց համար սուրճ պատրաստել: Նոքա հրաւիրում են մանկահասակ դերձակուհուն, որն այդ ընդունելութեան փոխարէն իւր հետ վերցնում է մի շիշ օղի. երեքն էլ մեծ բաւականութեամբ սկսում են տուրճ խմել, կիսաձայն խօսակ-

ցելով իրար հետ և հաղորդելով միմեանց իրենց յայտնի մահուան դէպքերը: Մահուան մասին խօսելիս նոքա փոքր առ փոքր սկսում են բամբասել հարւան բնակիչներին և մօտերքս Նոյէ փողոցում տեղի ունեցած եղեռնագործութեան մասին. նոցա ձայները կամաց կամաց բարձրանում են և մինչև լոյս՝ ուրախ զուարթ շատախօսելով, նոքա մոռանում են փոքրիկ ննջեցեալին:

Միայն Ղարլօի մայրը երբեմնակի վեր է կենում տեղից, մօտենում է մահճակալին, կարծես համոզուելով՝ յիրաւի իւր Ղարլօն մեռել է:

Մորիսոները ժամանակին չհաղորդեցին որդու մահը, ուստի միւս օրը չէր կարելի թաղել. ճարահատեալ ամբողջ օրը պէտք է պահել տանը, իսկ որովհետև մի սենեակից աւելի չունէին, կամայականաւ պէտք է ուտէին և քնէին այնտեղ՝ ուր դրուած էր իրենց մեռած զաւակը:

Գործով զբաղուած ժամանակ, ծնողները երբեմն բոլորովին մոռանում էին որդու մահը, բայց ամէն անգամ, երբ լիշում էին, թէ երեխան մեռած է, նոքա շատ տխրում էին, կարծես կրկին անդամ են կորցնում նրան:

Վերջապէս միւս առաւօտ բերում են փոքրիկ, կոպիտ և անտաշ արկղի նման, մի դադաղ: Մորիսոյի ներկայացրած չքաւորութեան վկայականով, բարեգործական ընկերութեան վարչութիւնը դադաղը ձրի էր ուղարկել:

Դէհ, բարի ճանապարհ. դադաղի յետեից գրնում են ծնողները, ճանապարհին պատահած մի քանի բարեկամներ, տիկին Բոննէն և մանկահասակ դերձակուհին:

Մինչև ծնկները ցելում, համարեա վազէվազ են դիմում դէպի եկեղեցի:

Մի սարսափելի մառախլապատ և խոնաւ օր էր. պատարագը մի քանի ըոպէում վերջացաւ, և յուղարկաւորները դարձեալ ցելս կոխ տալով, դիմում են դէպի գերեզմանատուն:

Գերեզմանատունը գտնւում է քաղաքից շատ հեռու, զօրանոցների յետևը:

Անցնում են ամբողջ Սենտիէն փողոցն և քաղաքի սահմանագլխով: Վերջապէս երևում է գերեզմանատունը, որ մի ահագին մռայլ անապատ է, շրջապատուած մամուռ պատերով, որոնց վրայ տեղ տեղ ձգուած են չորացած ծառեր. սոցա մերկ ճիւղերը զգալի կերպով աչքի են ընկնում մառախլապատ երկնականարի մթին ֆօնի վրայ:

Յուղարկաւորները, ցելս կոխ տալով, յառաջ են գնում: Մինչ նոքա կանգնած սպասում են քահանային, սկսում է անձրև տեղալ, որ շուտով փոխւում է կատարեալ հեղեղի:

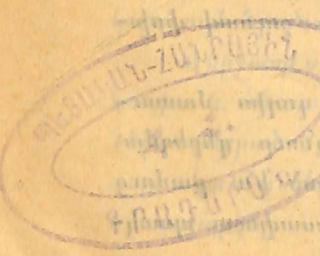
Վերջապէս քահանան դուրս է գալիս մատուռից և Ղարլօին թաղում են ընդհանուր գերեզմանում: Ամբողջ գերեզմանատանը ցրուած են քամուց խորտակուած խաչեր, և ցելի մէջ կիսափուտ պսակ-

ներ: Գա թշուառականներով բնակեցրած, մի տարտամ, մռայլ տեղ է, թշուառականներին՝ որոնք կոտորուել են ցրտից ու քաղցից:

Ամէն ինչ վերջացած է: Ներկայ եղողներից իւրաքանչիւրը մի բռուր հող է ածում Ջարլօի դագաղի վրայ. բոլորեքեան ցրւում են: Հեռանում են և ծնողները, չտալով մինչև անգամ իրենց վերջին հրաժեշտը որդուն, որովհետև ցեխը մինչև ծնկներն էր հասել և նոքա չէին կարող ծունկ չոգել նորա գերեզմանի առաջ:

Գերեզմանատնից դուրս գալիս, սաստիկ անձրև էր տեղում: Մորիսոն էլ ունենալով Յ Փրանկ, հրաւիրում է իւր բարեկամներին և հարևաններին մըտնել մօտիկ գինետուն մի բան ուտելու և խմելու:

Սեղան են նստում: Խմում են երկու լիտր օղի, ուտում են պանիր ու հաց, Մորիսոյի բարեկամներն էլ իրենց կողմից պահանջում են դարձեալ երկու լիտր օղի և երբ վերադառնում են Փարիզ, բոլորեքեան ուրախ և գոհ տրամադրութեան տակ են...

1993

2013

ՄԵՐ ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

1. Եժ—Լուսադէմին, վէսլ	1 ր. —
2. „ Ուսկոկներ, վէսլ	— 35 և.
3. Ժիվոտովսկի—Տարութիւն եւ օղ՝ պատկ. (սակաւաթ.)	— 12 և.
4. Էլիզա Օրժեշկօ—Գիւղական փաստաբանը (սակաւ.)	— 20 և.
5. Բերնշտէյն—Ժաղիկ եւ պտուղ, պատկերներով . . .	— 8 և.
6. Ժիվոտովսկի—Անձրեւ եւ ձիւն, պատկերներով . . .	— 10 և.
7. Էլիզա Օրժեշկօ—Կախարդը	— 15 և.
8. Ս. Զ.—Բոյսերի կեանքը, պատկերներով	— 8 և.
9. Բժ. Բուդուլեան—Առողջապահական գրոյցներ . . .	— 5 և.
10. Կարմէն Սիլվա—Մայրական սէր	— 2 և.
11. Էմիլ Զօլա—Երկու մահ, 1899	— 5 և.

ՄԱՐՈՒՔԻ ՏԱՆ Ը՛

Վագօվ—Լծի տակ, վէսլ բոլորական կեանքից, 2 նստոր.

Դիմե՛՛ թիճկիս Կենդրոնական գրալսմանսնոց:

Դ ի ն ը Ճ կ ո ս լ .

